

СИЛЮЕТИ

ІГОР КОСТЕЦЬКИЙ: АНАТОМІЯ ПІДНЕБЕСНОГО

(До шістдесятиріччя Михайла Ореста)

«Я народився 27-го листопада за нов. ст. у місті Зінькові на Полтавщині. Якби це було можливе, я не хотів би приходити у цей світ».

Цитата з листа Михайла Костьовича, якого він написав у відповідь на моє прохання подати про себе дані.

Її наведено з дозволу автора, і наведено з подвійною метою. Варті пропаганди зразки самохарактеристики, де автор найкоротшим способом охоплює своє найбільше. В усякому разі — те, що він сам у собі охоче бачить як найбільше. Особистий міт абощо, поданий у вигляді сливе приказки.

Подруге, самооцінка має правити за приклад мітології, побудованої на, мовити б, стуканні не у ті двері.

Бальзак мріяв про кар'єру паризького ділка абож, у найгіршому випадкові, про кар'єру українського поміщика. Рембо жадібно цікавився спекуляціями на африканському континенті, не розлучався з поясом, який був настільки безбожно набитий злотов, що золотий тиск зіпсував людині шлунок. Маллярме не сумнівався, що увінчанням його життєвих бажань стала б посада постійного літописця велико-світського життя в одному часописі, посада, за яку він змагався з тихою наполегливістю і якої так і не досяг.

У всіх цих людей був свій (можливо, один спільний для подібних випадків) неприємний янгол. Він знав, що й до чого, і він чинив навсупір приватній волі, перебаранчав у кар'єрі. Люди банкрутували. Зерно користолюбства й честолюбства падало на невластивий ґрунт. У цілковитому погодженні з законами природи край битої доріженьки кукіль не зіходив.

Парадоксом неприємного янгола було те, що одночасно у млині на камені сходила яра рута. З'являлись нові ймення, які забезпечували тривання великої літератури.

Орест, як бачимо, взагалі не бажав народжуватись. Ну що ж, він народився, і тоді вже треба було щось робити.

Михайло Костьович вірить у сім небес і у сім шарів преісподньої, а також вірить у племінних духів, які на певний час ще залишаються на батьківщинній території по тому, коли плем'я територію полишає або коли його на ній винищують. Я теж вірю в ці речі, вірю чесно, через віщо й вважаю за неможливу будь-яку дискусію про них. І то-

му не виключаю, що в котрійсь із сфер Орест нагадував би світлодержителя Індру, хоча б у такій подобі, як її собі уявляє симпатичний ентузіяст Володимир Шаян.

У світі, в який він не хотів приходити, Михайла Костьовича обдаровано круглим обличчям, круглим носом і круглими губами, невмінням носити найпотрібніші частини одягу і невмінням елементарно-зв'язно розмовляти. Якби його монологи в житті записати на тонфільм, вийшли б чисті сальви знаків оклику, абияк поєднаних між собою багатокрапками. Чарівний нелад його розмови чарівний тим, що в ній усе несусвітенне: і те, що коли висновок давно вже ясний, промовець не втомлюється й далі накопичувати до нього передмови, і те, що, перебувавши — бодай і на власний риб — увесь час при темі, він січе її, тему, фальшиво сюжетними ступінками безконечних «ага».

Дуже схематично можна зобразити так: Орест вимовив три слова, іменник, прикметник і дієслово, але саме тоді, коли вже з самої інерції слухання стає зрозуміло, яким іменником має бути той наступний, що стоятиме у винувальному відмінкові, промовець спиняється і задумується. Павза блискавична, але все таки вона — павза. І коли по тому слідує «ага», то розмова дістає перескок там, де для перескоку нема жадних логічних спонук.

Сюжетне воно тому, що утворює ускладнення. Фальшиво сюжетне — тому, що засіб наскрізь ілюзорний. Ускладнення стукає не у ті двері.

Ускладнення попросту ілюструє факт, як то важко буває переходити середовищем. З «Фізики» Цінгера, а також з «Бравого вояка Швейка» відомо, що кут падіння дорівнює кутові відбивання. У середовищі, якщо ним, наприклад, є вода, промінь почуває себе препакудно. Він ламається, утворюється зміщення, аберация й усяке таке інше казнащо.

*

Трудно перехідне середовище — парки.

Що провінційніше, що більше неблаганного порядку в побічних травниках, у клюмбах, побудованих за принципом шапки Мономаха з водограями замість хрестів, що потужніше насичують міждервне повітря дрозди, синиці та ятли, а вдавано дикі вивірки обережними зубчиками беруть горішки з рук побожно наставлених до них перехожих, — то більш Орест у себе вдома.

Орест між квітами — сюжет для себе. Він оцінює цілість вигоди і, скажімо так, паховища. Вона в ньому суцільна, живе як завершений світогляд і світонох. Але в це годі повірити, коли спостерігати його збоку. Рухами, зигзагами, послідовність яких неможливо простежити, переходить він від клюмби до клюмби, від грядки до грядки, від стебла до стебла, — переходить, перебігає, перестрибує, чи як це назвати? — і нахиляється, вдихає, або й не нахиляється і не вдихає, а просто так називає.

Йдеться про квіти, що тут, під рукою чи, вибачте, під носом, і водночас про квіти взагалі, про квіти, що десь там. «Терлич, наголос на останньому складі... Ага... добра рима для ніч», — говорить Орест, показуючи рукою одночасно в усі напрями. І ще: «Братки... Ага... Ага, любка може бути й ім'я особи, але якщо квітка, то...» Середовище переповнюється радісною аберацією, тому що стебло заступає собою стебло, а латинська назва б'ється навкулачки з народною українською.

Парки, трудно прохідне середовище. В одному з них є місце, кам'яне непорозуміння — бо і не пам'ятник, і не верстовий стовп. Він стоїть приблизно там, де замордовано Каспара Гавзера. Місце драматичне, Орест, відвідуючи його, щоразу проказує влогос виритий на камені латинський напис. Драма посилюється розбиваним на скалки, переламуваним променем. Бо тут ростуть берести, латинська назва яких Орестові теж не дає спокою.

У драмі гумор з'являється завжди не там, де йому положено бути, як от у водевілі. Ми ходили також і на цвинтар, де поховано нюрнберзького найду. Над його могилою росте дерево, здається, горобина, і Орест зфотографував мене там як оживлюючий момент або ж просто як тло. Ні того, ні другого не вийшло. Виславши мені фото, Орест зробив помітку, мовляв, я вийшов схожий на вбивцю Каспара Гавзера.

Парки, трудно прохідне середовище. Над алеями їхніми дерева з обох боків тяжать кронами одні до одних, точно наслідуючи готичні нервюри. Орест — фотограф готичних нервюр, у природі й в їхньому родовищі, в автентичних храмах.

Орест фотограф — теж сюжет як такий.

Протягом року Михайло Костьович обіцяв моїй дружині й мені зробити світлописну пам'ятку з місцевости, де гадано народився й жив один з найдивніших поетів, Вольфрам фон Ешенбах. Містечко, щоправда, не має щодо того жадних сумнівів, і від 1917 року, єдине з численних інших Ешенбахів, категорично величає себе «Вольфрамс-ешенбах». Так от, після довгих підготовувань (бо Ореста дуже важко витягнути на нове для нього місце), ми туди прибули, зайшли до церкви, на пірамідальній бані якої бачити ті самі сокирки, що й на Вольфрамовому шоломі, як його зображує Гайдельберзький рукопис, — і скупчились при стіні, де напис повідомляє відвідувача, він, мовляв, наблизився до місця поетового вічного спочинку.

І сталося. Орест узявся до своєї течки, на підозрілу розпухлість якої ми звернули увагу вже подорозі, в поїзді й автобусі. З течки народився величезний фотоапарат. Ми, під стіною з написом, набрали вигляду. А наступної миті в апараті щось від чогось відділилося, із своєрідним видзвоном стрибнуло на кам'яну безпощадність долівки, тоді глухо зойкнуло і, поминаючи будь-яку ланцюгову реакцію, залишилося лежати нерухомо. Зняток не вийшов.

Але Орест не з таких, щоб піддатися. Рівно через рік ми прибули на те саме місце, — і зняток вийшов. Апарат удосконалено.

Один спільний знайомий, ба приятель колишніх днів наполягав на тому, мовляв, оскільки Орест виріс у жіночому середовищі, він не міг не стати людиною, яка вміє все робити сама. Героїзм Ореста у постійному подоланні середовища, справді, подивугідний. Технічно обдарований з природи, на шляху до фотоапарату він, однак, приречений перемагати спротив метеликів, лип і левкоїв.

У славетному Ротенбурзі над Тавбером, де бентежишся ступати по бруковій вулиць, настільки музеальний кожен їхній камінь, ми бачили на краю міста липу з XVI сторіччя. У неї вмуровано бетонове серце, затвердла кров тримає кору при осерді, не дає їй розсипатись на порох.

Кажу про цю липу не тільки тому, щоб навести ще один приклад симультанного Орестового «ага»: так до бетону, як і до пагонів, що їй далі прибиваються вгорі (і липа й далі зелена). Про неї ще трошки потім.

*

Ореста, як сказано, важко подвигнути на подорож, не зважаючи на те, що з нього природжений мандрівник. Метушливість рухів уживається в ньому з незакаламученою консервативністю людини, яка не швидко звикає до думки, що крім безсовісної заплутаності існують ще стежки і коротші, і простіші.

Так, приміром, він, ваґнеріанець із Божої ласки, блаженно закоханий у «Льєнґріна», «Нібелюнгів» та «Парсіфаля», ще й досі не дав себе намовити на подорож до Байройту.

Коротке й головне. На тему короткого й головного можна перевернути цілі дискусійні гори.

Орест також і видавець. Він не зміг зосередитися на думці про найпростіше здобування видавничих грошей, як то зробили ми з дружиною. Незакаламучена вдача якраз у тому й проявляється, що її видно зовні не інакше, як у взаєминах з речами другорядної та третьорядної натури. Тисячі дрібниць щоденного побуту, які одна одній безконечно перешкоджають, штовхнули Ореста кінець кінцем на шлях шукати фінансових засобів там, де їх знайти майже неможливо: звертаючись до сумління українського суспільства.

Орест уміє робити все. Отже, вміє й — бодай частину — українців зробити книголюбам. Ну так, але якого ж неймовірного застосування контемплятивної душі на активні речі все воно коштує!

Просто й легко один раз на десять років побувати хоч на одній з байройтських урочистих вистав. Але при всій своїй рухливості Орест повільний, а повільність якраз і є те, що найменш вразливе на простоту. Орест воліє комплікації, воліє роздрібнений паліатив ближчих до нього територіально ваґнерівських спектаклів.

Просто зробити один націлений і рішучий крок, щоб здобути на потрібне діло тисячу, дві, три... Але Орест воліє ускладнені стежки. Видававши одну чужу (він раз у раз це робить) книжку, витра-

чавши на справу мільйони усних і листовних умовлянь, з якою ж тріумфальною радістю повідомляв він, що ось, мовляв, здобуто на-ступні тридцять вісім марок п'ятдесят пфенігів.

*

Тож можна собі уявити, в якому казані повинна кипіти діяльність Ореста словотворця.

«Ні тече, ні лізе, — приказка... Моя мама, ну так... Ага, запишіть, обов'язково запишіть...» Я записую, але Орестові йдеться не про те, йому йдеться, щоб домовити свою фігуру до кінця, щоб по змозі довше бути в ситуації людини, яка ціною підстьобнутої метушливості купує право на свій незайманий непорушний осередок. І він вимагає — «запишіть, запишіть зразу, щоб потім не забули», — і далі вимагає, хоча в мене воно вже давно записане, і при тому записане на його ж очах, на його просяяних мірядами клопотів очах.

«Осяйний», «повнота» (замість незграбного «повність», наприклад, у випадках: «повністю сплатив» — «повнотою сплатив»), «озія». Озія значить великий будинок, майже палац. Слово повнозвучне й повнозначне. Орест його не вигадав, воно існувало. «Мама так і казала: ну й озія там стоїть...»

Але він і вигадує слова. Такі, наприклад: «взаємнення» (замість су-конного «спілкування»; рос. «общение»); «шестя» (за логікою «пришествие» — «шествие»); «виполчитися» (староукр. «ополчитися»); «прознання» і «прочуття» (два синоніми для німецького «Ahnung»); «приносили» (рос. із слов. «приношения»); «розказка» (рос. «сказ»)...

В Ореста є спеціальна течка з написом «кухня». Там усе, чого ви тільки бажаєте.

*

Ця людина, суміш флегми та хаосу, — автор найстрункіших віршів української поезії.

Я намагався щоразу віддати мое вдячне належне кожній черговій книжковій появі, де Орест виступав як автор, як перекладач, як редактор або як видавець. Тим то тут нагадую про свою концепцію Ореста лише мінімумом тез.

Я не вірю в пасивну риму, тобто в таку риму, яка не переживається і не відчувається спеціально. Для Ореста рима річ чисто допоміжна, і тому в її ділянці відкрити у нього майже нема.

Я не вірю в те, що все Орестом перекладене було гідне його перекладу. Я, приміром, ніколи не погоджуся з тим, що з Леопарді представник світової скорботи, бо для мене це просто дуже чесний смуток дуже доброго провінційного перукаря.

Я не вірю в оповідну поезію. Тим то такі Орестові речі, як «Рятунок» або «Видіння» (збірка «Душа і доля»). Чиста поезія це ось така поезія (з збірки «Луни літ»):

Достиг моєї мрії первоплід,
Хвилює серце радість непочата.
О діво, як тебе іменувати
І де твій слід?

Або така (з збірки «Держава слова»):

Душе душі і світло очей,
далеке світло,
далека моя!

Або така (з збірки «Душа і доля»):

Без сну
лежу на ложі я — здається, сам-один
на цілий світ,
а паном світу він —
нічний,
несамовитий буревій!

Я не вірю, нарешті, в те, що Орест неоклясик. Що його вірші стрункі? Що вони без «задніх» образів? Що вони «іманентно-трансцендентні», чи як там говорилося в одній таблиці стилів? Так це все не докази. Коли йдеться про налічку, то я завжди підозрював в Оресті символіста. Підозрюю особливо сильно тепер, коли він, по багатьох роках, — людина повільна, — відкрив коротку й просту красу модерністичного образу, перекладавши вірші, зрештою, цілком пересічної польської поетки.

Я вірю ось у що. Зміни стилевідчуттів не правлять за безперервний рух від «умовного» до «реалістичного» чи (на ласку Божу!) від примітивного до дедалі досконалішого. Спонукою служить єдино амортизація стилевідчуття. Коли «красовитості» перестають виконувати чинну функцію, а стають накопиченням уже опрацьованого перед тим матеріалу, то відбувається революція. Вона полягає в тому, що нові поети шукають нового матеріалу, подолувати який було б важче і почесніше.

Коли накопичується поезія «ампірна», на прох з нею стає поезія «народна». Але й навпаки.

Грандіозна революція «Енеїди» перетворилась на «ковбасу та чарку». Треба було нової, чергової революції. Треба було поезії з «ложем» замість «лежанки», з «списом» замість «батіжка», з «Граалем» замість «коновки». От і все.

Я вірю в поета Ореста, який не просто влаштовує виставки лексичних здобутків, а використовує свої здобутки для того, щоб звиродніле народництво заступити новими семантичними рядами. Коли «орестіянська мова» стане щоденним хлібом епігонів, потрібен буде наступний переворот.

Та, звичайно, щоб його відбути, потрібне буде нове відчуття місії. Чи було таке відчуття в одному випадкові, коли оте Орестове «без сну лежу на ложі я» спробували були порівняти з дійсним предметом, на якому поет спав за таборових умов, --- я дуже й дуже сумніваюсь.

Є, проте, інша одна річ. І ось тут справді ще трошечки про липу. Ротенбурзька липа служить об'єктом щирого подиву туристів. Але вона — не той баобаб, під яким спочивав Будда. Мур, що оточує Вольфрамсешенбах, автентичний і зворушливий. Але він — не мур плачу в Єрусалимі.

У чому тут річ? Річ не в самій речі, а у ставленні до неї. Матеріал і там і там щирий, добрячий, і коли вже мова про вольфрамсешенбаський мур, то він навіть і комфортабельніший, бо складений він з напрочуд теплого й ласкавого каменя, і битись об нього головою було б м'якше, ніж об подушку.

Кожна німецька старовинність має свого компетентного пояснювача. Пояснювачі розповідають багато цінного й цікавого, але їм і невтямки така найпростіша річ: битись головою об раритети.

З нами щось подібне. Хтось, здається Белінський, сказав, мовляв Україна не може бути самостійною через те, що її переживання не мають всесвітньо-історичного значення. Насправді ми маємо все, крім одного: здатности робити вмілі скандали.

Свідзінського, поета, яким можна виказатись не менш «всесвітньо-історично», ніж виказуються ті, хто мають Льорку, і навіть ті, хто мають Люмумбу, — ми не спромоглися навіть видати мовою оригіналу. Не зважаючи на те, що рукопис «Медобору» збережений.

Що за скандал мусів би зробити Михайло Костьович? Точного рецепту я не знаю. Знаю тільки загально: щось таке, що являло б собою найпростіший і найкоротший крок. Щось, що було б, власне кажучи, досить віддалене від того, що він робить насправді, щось, що стало б безсмертною земною компенсацією за омріяне ненародження.

Та нема ради. Ми всі такі. Залишається праця для «своїх», із якою-такою надією, мовляв, наступне покоління буде трошки інакше, ніж сучасне.

*

А втім, що кожна поезія належить до речей піднебесних, у тому хто ж може сумніватися! Світ ідей існує вічно й непохитно.

Тільки що, здається, він потребує безперервного доказу свого існування за допомогою наявних відбитків. Неприємний янгол знає свою тверду справу. Щоб стати відбитком, таки треба народитись і треба мати біографію.

Треба прожити шістьдесят років, а по тому ще якомога більше.

СУЧАСНІСТЬ

ЛІТЕРАТУРА, МИСТЕЦТВО,
СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ

12

ГРУДЕНЬ 1961

diasporiana.org.ua

МЮНХЕН